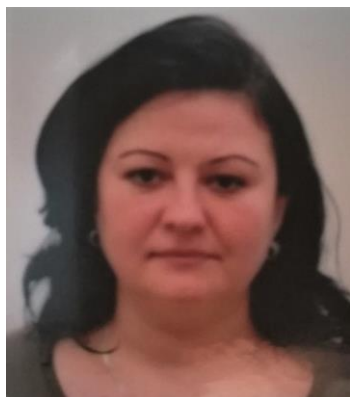

- Panas, Myrnyi. (1970). *Nezavershena proza* [Unfinished Prose]. In S. D. Zubkov (Eds.). Kyiv: Naukova dumka. Vol. 4. [in Ukrainian].
- Panas, Myrnyi. (1971). *Poeziia. Publitsystyka. Epistolarii* [Poetry. Journalism. Letters]. In N. O. Vyshnevskva (Eds.). Kyiv: Naukova dumka. Vol. 7. [in Ukrainian].
- Ushkalov, L. (2012). *Realizm – tse eschatolohiia: Panas Myrnyi* [Realism is eschatology: Panas Mirnyi]. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].

ФЕМІНАТИВНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ТА СЛОВАЦЬКОЇ МОВ У ЗІСТАВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ*

Мачек В. П. (Оломоуц, Чеська Республіка)

<https://orcid.org/0000-0001-9378-2037>

<http://dx.doi.org/>

Abstract

This study is an attempt to characterize the system of word-formative nomination of a woman in the Ukrainian language against the background of another Slavic language - Slovak. The development of the feminine system of the studied languages is considered in the diachronic aspect. Linguistic and extralinguistic factors that have influenced the formation of modern feminine systems of the studied languages are described. The focus is on the problem of regularity and sequence of creation and functioning of female personal names in them. Both languages bear the hallmarks of a post-patriarchal society, manifested in the use of generic masculinities to denote persons regardless of gender, in the general tendency to form feminatives that are predominantly derived from male generic names. While the tradition of identifying a woman by a separate name with an indication of gender is common to all Slavic languages as languages with a pronounced grammatical category of gender, the tendency to create femininities in Slovak and Ukrainian has its own specifics. The Ukrainian language, which was formed on the basis of vernacular and has been

* Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2022_004)

influenced by foreign languages throughout its development, does not show a clear sequence in the production of feminatives. Instead, the Slovak language has been strongly influenced by the Czech language, absorbing the Old Bohemian book tradition with a clear distinction of word-forming feminized names by sex.

Keywords: Ukrainian language, Slovak language, language tradition, feminine, generic name, feminine system, language norm, word-formative nomination, feminization.

Зміни в соціальному та суспільному статусі жінок, їх утвердження у різних сферах професійної та громадсько-політичної діяльності призвели до потреби вербально презентувати жінку у сферах життя, зокрема й у тих, які традиційно вважалися чоловічими. Тому цілком логічно, що у слов'янських мовах, які розвинулися у просторі постпатріархатних координат суспільного мислення, найменування осіб жіночого роду найчастіше утворюються від чоловічих особових назв. Проте регулярність їх творення навіть у близькоспоріднених і неблизькоспоріднених слов'янських мовах різна.

Словацька мова, як відомо, належить до мов з чітким розрізненням словотвірних форм за біологічним родом (статтю). На заваді творення родо-особового корелята до певної особової назви чоловічого чи жіночого роду може бути лише відсутність денотата у разі, коли певний стан людини, фізіологічні особливості, рід діяльності, посада тощо оцінюються суспільством виключно як чоловічі або жіночі: *hrobár, kamenár, baník, generál, rytier, vladyka; chyžná, balerína, modistka, šestonediel'ka* тощо (Dvonch et al, 1966, p.136). Однак у сучасній словацькій мові у зв'язку з високим ступенем соціалізації жінки та новочасними суспільним процесами, спрямованими на усунення гендерної нерівності, жіночі назви утворюються практично до всіх чоловічих номінантів на позначення особи за професією та родом діяльності: *agronómka, dôstojnícka, majsterka, ministerka, poručička, prírodovedkyňa* тощо.

В українській мовній традиції утворення фемінативів до чоловічих родо-особових назв має свою специфіку. Причому ця традиція охоплює весь історичний період розвитку мови, починаючи з дописемного (Brus, 2009, p. 62).

Втім під впливом цілого комплексу певних мовних та позамовних чинників це явище не набуло в українській мові статусу регулярного та обов'язкового. Такий стан справ зумовлений наявністю у лексичній системі української мови конфлікту омонімів: *пілотка, жнивварка, вівчарка* тощо, появою невластивого українській мові нагромадження приголосних на морфологічному шві: *арбітр, драматург психіатр* тощо. На заваді творенню фемінативів, як зазначають авторитетні українські мовознавці (А. Архангельська; Л. Недбайло; І. Фекета; Л. Масенко; В. Мерінов; І. Воловенко; Є. Карпіловська; Л. Кислюк; І. Шпітько та ін), стоїть неузгодження форманта -к(а) з цілим рядом твірних основ іншомовного походження: *філолог, картограф, філософ, бібліофіл, слов'янофоб, парламентарій*, з твірними основами на -ець: *мудрець, закарпатець, іракець*, непродуктивність словотвірної моделі на -ик, -ік: *практик, холерик, класик, трагик*, зі складними іменниками чоловічого роду з другою частиною -знавець: *мовознавець, театрознавець*, з нульсуфіксальними основами композитного типу: *землемір, хлібороб*. В деяких випадках родо-особова кореляція «чоловіча особова назва» – «жіноча особова назва» не має регулярного, обов'язкового характеру, оскільки іменники чоловічого роду виступають насамперед як узагальнені особові назви і позначають осіб і чоловії і жіночої статі. Такі назви часто використовуються, коли стать особи не має вирішального значення, наприклад, при називанні особи за професією.

Тенденція до називання жінки за допомогою чоловічого найменування у генералізувальній функції особливо міцно вкорінилася у радянському суспільстві, де вищим проявом гендерної рівності вважалася роль особи у соціалістичному житті «без огляду на стать». Деякі дослідники незначну кількість фемінативів у сучасній українській мові пов'язують з грубим втручанням керівних структур радянського періоду у процес розвитку

української мови, знищенням самобутності українського народу та його мови шляхом насильницького вилучення з ужитку питомих мовних елементів, які відрізняли українську мову від домінувальної російської, зокрема й фемінативів, апелюючи при цьому до періоду українізації та «Розстріляного відродження» як до «золотого віку фемінізації».

Однак, дослідивши тогочасні лексикографічні праці, які тоталітарною радянською владою були проголошені «національним шкідництвом» і вилучені з практичного й наукового вжитку, А. Архангельська приходить до висновку, що словотвірна фемінізація 20–30-х рр. ХХ ст. також не виявляла ознак послідовного чи регулярного словотвірного процесу (Arkhangel's'ka, 2019, р. 157). Аналізуючи ж процеси фемінізації у сучасній українській мові, дослідниця застерігає від бездумного творення жіночих особових назв без огляду на чинну мовну норму та наполягає на недоцільності функціонування у мові такого розмаїття словотвірних варіантів, як, наприклад: *політик* – *політичка* / *політикиня* / *політикеса*, зокрема й розширення варіантного ряду тих фемінативів, які не просто давно відомі в українській мові, а міцно закріпилися у її жіночому лексиконі без жодних обмежувальних словникових позначок, як-от: *учителька* (пор. *учителькиня* / *учитилеса* / *учителиця*).

Сучасній же словацькій мові характерне послідовне регламентування у продукуванні фемінативів з чітким дотриманням словотвірної мовної норми. Словотвірні варіанти трапляються лише у поодиноких випадках: *domovnica* / *domovnička*, *chovanica* / *chovanka*.

Причину таких відмінностей у розвитку фемінативних систем двох досліджуваних мов слід шукати у їхньому історичному розвитку. Українська мова розвивалась з опорою на народнорозмовну традицію. Оскільки територія сучасної України впродовж віків була роздібленою, то й мовні традиції у різних її частинах різнилися, вбираючи в себе регіональні та діалектні елементи та зазнаючи впливу панівних мов тих держав, у межах яких вони розвивалися. Тож не дивно, що на момент становлення сучасної української літературної мови (20–30 рр. ХХ ст.) існувало два варіанти української літературної мови:

західноукраїнський та східноукраїнський зі значним переважанням фемінативів у західноукраїнському варіанті. Проте вивчені нами матеріали періодичних видань Західної України того часу засвідчують, що єдина мовна норма на цей час ще не існувала, а вибір певної лексичної одиниці у газетних текстах часто залежав від компетенції та мовних вподобань дописувача.

У становленні словацької фемінативної системи суттєву роль відіграла мова чеська, у якій зв'язок між різними мовними етапами під впливом тих чи інших обставин був послаблений, а на новому етапі розвитку мови норма творення й уживання фемінативів формувалась шляхом відродження писемних традицій за старочеськими письмовими зразками.

Словацька мова зазнавала впливу сусідньої чеської мови (з її давньою традицією регулярного та послідовного використання фемінативів) системно, впродовж усього свого розвитку, позаяк, проникнувши на територію Словаччини вже в IV ст., пізніше почала на словацьких землях використовуватись у статусі літературної (Lifanov, 2001, p. 317). Ці впливи продовжувались і у XX ст.

Виникнення Чехословаччини у 1918 році, з одного боку, сприятливо відобразилося на розвитку словацької мови. Вона стала державною мовою та мовою шкільництва. З іншого боку – на розвиток мови негативно вплинули спроби максимально наблизити словацьку мовну норму до норми чеської та створити, таким чином, спільну чехословацьку мову. Перші «Правила словацького правопису», що мали на меті встановити чіткі правописні норми, були видані чехом, головою Мовознавчого відділення Матиці Словацької та спеціальної правописної комісії В. Важним (1931). За їх основу автор взяв «Правила чеського правопису» та, згідно з рекомендаціями щодо максимального зближення мов двох народів – чеського та словацького, не рекомендував використовувати слова, що відрізняли словацьку мову від чеської. Однак значна частина словацького суспільства з обуренням сприйняла такі зміни, розпочався бій за словацький правопис та літературну мову.

Період 20–30 років ХХ ст. характеризується як пошуком та становленням питома «своїх» лексичних, граматичних та правописних норм, так і великою кількістю чехізмів, розхитуванням літературних норм мови та значною словотвірною та правописною варіативністю мовних одиниць, зокрема й фемінативів. Однак «чехізовані» мовні елементи у словацькій мові не прижились або згодом «пристосувались» до словацької словотвірної системи, що, на думку дослідників, є свідченням, що словацька мова вже до 1918 року мала достатньою мірою сформовану словотвірну систему, а нові завдання, які перед нею постали у 20–30 роках, могли цю систему частково «розхитати», але не могли її суттєво порушити (Furdik, 2005, p. 173).

Україна ж наприкінці 30-х р. нарешті стала цілісною державою у складі СРСР, а східноукраїнський варіант літературної мови став загальноприйнятим на всій її території. Сьогочасні ж намагання української мовної спільноти відновити «свою» питома українську фемінативну систему та позбутися іншомовних впливів, особливо російських, демонструють, що українська мова в умовах незалежності нашої держави потребує більш мовного чіткого регулювання відповідно до потреб суспільства. І перші кроки у цьому напрямку вже зроблено, про що свідчить, наприклад, видання оновленого «Українського правопису» від 2019 р.

References

- Arkhangel's'ka, A. (2019). *Femina cognita. Ukraïns'ka zhinka u slovi i slovníku* [Femina kognita. Ukrainian woman in word and dictionary]. Kiïv: Vidavniczii dim Dmitra Burago [in Ukrainian].
- Brus, M. (2009). *Feminitivi Ukraïns'koï movi v perepletenni davnikh i suchasnikh tendentsii* [Feminatives of the Ukrainian language in the intertwining of ancient and modern trends]. Retrieved from <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/6062.html> [in Ukrainian].
- Dvouch, L., Horak, G., Miko, F., Mistrik, J., Oravec, J., Ruzhichka, J., Urbanchok, M. (1966). *Morfologia slovenskeho jazyka* [Morphology of the Slovak language]. Bratislava: Vydavatel'stvo Slovenskej akademie vied [in Slovak].
- Furdik, J. (2005). *Zhivot so slovotvorbou a lexikologiou. Vyber shtudii pri prilezhitosti nedozhitych sedemdesiatin* [Life with word formation and

lexicology. Selection of studies on the occasion of the unfinished seventieth anniversary]. Ed. Oloshtiak, M., Gianitsova-Oloshtiakova, L. Koshice: Vydavatel'stvo LG [in Slovak].

Lifanov, K. (2001). *Asimmetrichnaya divergentsiya slovatskogo i cheshskogo literaturnykh yazykov v XX veke* [Asymmetric divergence of the Slovak and Czech literary languages in the 20th century]. Retrieved from <https://inslav.ru/sites/default/files/lifanov.pdf> [in Russian].

ТИПИ СТОСУНКІВ КОЗАКІВ ІЗ ЖІНКАМИ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ У ВІРШАХ «МАРУСЯ ЧУРАЙ» Л. КОСТЕНКО)

Менсітов І. І. (Запоріжжя, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-1383-0698>

<http://dx.doi.org/>

Abstract

The aim of the article is to investigate the gender structure of the Cossacks, to find out the level of its influence on life in non-war times on the example of the plot of the novel in the poems «Marusya Churai» by L. Kostenko. To interpret the gender aspect of the novel, it is necessary to define matriarchal, patriarchal and biarchal types of relationships.

Due to the analysis of the text of the work, summarizing the characteristics of the characters, it was concluded that the work has all the considered types of relationships and found out which of the heroes of the novel belong to which type.

In addition, the vector of further research on gender aspects in the Ukrainian poetry of the Sixties, and Lina Kostenko in particular, has been expanded. The predominance of the patriarchal type of relations described in the novel in the poems «Marusya Churai» has been determined experimentally.

Keywords: biarchy, gender, matriarchy, novel in the poems, patriarchy, marriage, cossack.

Подібно до словосполучень, стосунки між людьми можуть набувати форми керування, прилягання і узгодження. Шлюб, відповідно до Сімейного